

Postřehy z indických konferencí s postkoloniální a genderovou tematikou

Blanka Knotková-Čapková

Během posledních deseti patnácti let jsem téměř každý rok navštívila nějakou konferenci v Indické republice. Naprostá většina těchto mých cest směřuje do Bengálska, což vychází z mé jazykové a kulturní specializace. V této zprávě bych chtěla nabídnout několik konferenčních zkušeností ohledně uchopení genderové a postkoloniální problematiky. Rozhodně to není snaha o generalizující závěry, ty by ani nebyly možné – nejde o žádný kvantitativní výzkum, takže podobné ambice by se nutně provinily orientalizujícím přístupem, který kritizovali pro zjednodušující zobecnění kulturního obrazu asijských zemí Edward Said nebo Chandra Talpade Mohanty. Podávám zde pouze vhled omezený prostorově i časově. Domnívám se nicméně, že může přesto představit některé zajímavé tendence ve vnímání postkoloniálních a genderových otázek, konfliktů a tematik, o nichž tyto konkrétní případy vypovídají. Pokusím se je také zařadit do širšího akademického i komunikačního kontextu, jak jsem jej za svých více než dvacet výzkumných nebo přednáškových pobytů poznala.

Ohledně konceptualizace genderu si přece jednu do jisté míry zobecňující charakteristiku dovoluji. Všechny konference, které jsem za uvedenou dobu navštívila (nebo jsem jen věděla o jejich konání), vnímaly genderovou problematiku prvořadě (ne-li výlučně) jako otázku ženských práv. Nechci tím říci, že by otázky identit GLBTQA nebyly vůbec probírány; nikdy ale netvořily hlavní téma ani nebyly teoreticky zkoumány do větší hloubky. Indické kolegyně mi potvrzovaly, že na jedné straně se téma genderových identit v širším smyslu prosazuje v indickém (i akademickém) kontextu stále nepříliš snadno¹ – i když bychom to mohli svým způsobem říci přinejmenším donedávna i např. o kontextu českém. Na druhé straně je feminismus do značné míry v Indii stále vnímán jako v první řadě boj proti diskriminaci žen. Pro tuto preferenci mohou za první hovořit a hovoří skutečnosti velmi dramatických diskrepancí mezi literou legislativy a společenskou praxí. Už do první indické ústavy z roku 1950 byl včleněn zákaz diskriminace nejružnějšího druhu; není tam ovšem řeč o genderové diskriminaci (a v tomto směru nedošlo ani k žádné pozdější novele), ale o diskriminaci na základě pohlaví. S tím souzní mimo jiné i např. klasifikace znásilnění jako trestného činu, kde je explicitně uvedeno, že se jedná o násilí mužů na ženách (a mimo rámec

¹ V roce 2013 byla homosexualita v Indii znovu kriminalizována.

manželství).² Dále přetrvává výrazný genderový rozdíl ve vzdělání,³ což činí právě ze vzdělání stále velmi silné feministické téma (např. konference na Banasthali University, kde studují pouze dívky, 2008). Genderový rozdíl v oblastech, jako je pracovní trh, ovšem vyplývá z genderové podmíněnosti rolí v rodině a společnosti; zde je ovšem třeba velmi rozlišovat různé kontexty, které ovlivňují míru emancipace žen – např. urbánní a rurální, do jisté míry sociální, rodinný, kastovní, náboženský (tradicionalistický nebo liberální) apod.

Pro výše uvedené pojetí feminismu lze argumentovat i teoreticky. Takové zdůvodnění by vycházelo z teorie strategického esencialismu podle G. C. Spivak; jsou-li, jak říká Spivak, ženy na konkrétním místě a v konkrétním čase diskriminovány jako skupina, byť třeba jen v určitém dílčím ohledu, je možné i smysluplné je jako skupinu tematizovat. Je však třeba neustále reflektovat, že jde o případ konkrétního kontextu a že smyslem této tematizace je politický boj, nejde o konceptualizaci ženství ve smyslu filosofického esencialismu – takové pojetí Spivak, která vychází z dekonstruktivismu, zásadně odmítá. S argumentací v podobném duchu jsem se v Indii setkávala často. S dominujícím pojetím feminismu jako boje za ženská práva souzní i skutečnost, že pokud existují na indických univerzitách feministické katedry, vesměs nesou název Women's Studies, nikoliv Gender Studies (v bengálském kontextu tři nejproslulejší – Calcutta University, Jadavpur University v Kolkatě a velmi kosmopolitní Visva Bharati University v Šántiniketanu).

Pokud jde o postkoloniální tematiku, ta má v indickém prostředí jistě nepřekvapivě daleko delší tradici. Bývá silně zastoupena na katedrách historie, ale také sociologie, filosofie či literární vědy. Zabývá se zpravidla především vlastní koloniální minulostí země, kdy kolonizovaného reprezentuje Indie a kolonizujícího Británie, resp. v ne zcela výjimečných generalizacích „Západ“. Pojem Západ ovšem často metonymicky označuje buď právě Británii, nebo alespoň politicky mocné země Evropy plus USA, které se koloniálního či nekoloniálního násilí primárně a aktivně účastnily. Pojmy Západ a Východ bývají používány hojně a mnohdy nereflektované; nabízí se interpretace, že zde stále přetrvává diskurs indických obrozenců, reformátorů a protikoloniálních aktivistů, z nichž nejvlivnějším byl bezpochyby nositel Nobelovy ceny Rabíndranáth Thákur,⁴ pro nějž byly tyto koncepty velmi typické. A je třeba dodat, že v indické literární vědě „autor mrtev“⁵ stále ještě zcela není. Pro literárněvědné konference bývá

² V roce 2013 byla sice ustavena tzv. Varmova komise, která byla pověřena doporučit legislativní změny ohledně násilí na ženách a která doporučila mj. klasifikovat znásilnění jako genderové násilí. Toto doporučení však nebylo naplněno, realizovány byly pouze návrhy komise na zpřísnění trestů a povinné zkrácení soudních řízení v těchto kauzách.

³ Podle sčítání lidu z roku 2011 byla gramotnost mužů 82 %, žen 65 %.

⁴ Thákur byl prvním asijským laureátem Nobelovy ceny, získal ji v roce 1913 za literaturu.

⁵ Odkazují zde na slavný esej Rolanda Barthesa „Smrt autora“.

biografický kontext i zkoumání autorského diskursu běžně jedním z hlavních koncepčních přístupů. S tím ovšem souvisí jeden z nejčastějších průniků postkoloniální a genderové tematiky, kterým je přínos indických autorek a kulturních či politických aktivistek k protikoloniálnímu odboji nebo k procesu utváření národní indické identity (či regionálních identit, např. bengálské, maráthské, tamilské a dalších). Opakovaně to zaznívalo na konferencích v letech 2011–2015, spojených s thákurovskými výročími, kde byly silně tematizovány přínosy Thákurových současnic. Jako příklady uveďme např. konferenci *Thákur, poesie a poetika* (Visva Bharati University, 2014); *Thákur: doma ve světě*⁶ (Calcutta University, 2011) nebo velmi pozoruhodnou, netradiční konferenci *Thákur genderovou optikou* (Calcutta University, 2012), kde se jednotlivé příspěvky věnovaly také figuracím femininity u Thákura a vývoji jeho postojů (osobních i reprezentovaných jeho texty) vůči emancipaci žen, v nichž se prolínaly prvky radikální i tradicionalistické.

Pokud jde o otázku vnitřních kolonizací a marginalizací: jedná-li se o marginalizace vůči etnickým menšinám, je to silné téma v regionech, které se cítí být marginalizovány. Jako typický příklad zde může sloužit region severovýchodní Indie,⁷ odkud zaznívají stížnosti na podreprezentaci už celá desetiletí. Zaznívají i na konferencích s jiným hlavním tématem (jako příklad jmenujme konferenci *Globální krize a životní prostředí* na Assam University v Silčaru, 2013) nebo v příspěvcích mluvčích ze severovýchodní Indie (Visva Bharati University, katedra historie, konference o nacionalismu, 2014).

Indie (indická federace) reprezentovaná jako kolonizátor(ka) vůči menšinám tedy nebývá v akademické rovině často tematizována jako centrum a periferie ve smyslu jazykově-etnickém, zřejmě by to narušovalo ideu indické národnosti v rámci státu jako celku. Pokud je téma podreprezentace nastoleno, bývá to spíše v pozitivním než kritickém duchu – například na literárněvědných konferencích či literárních akcích jsou věnovány panely tvorbě v regionálních jazycích a je zdůrazňován její přínos; uveďme zde celoindický týdenní literární festival, který se konal v hlavním městě Dillí, *Festival of Letters* (2017), kde bylo několik panelů věnováno autorům a autorkám mimo hlavní proud (z hlediska lokace, sociálního zázemí i ideových poselství), se zjevnou snahou o zviditelnění autorů a autorek z kmenových komunit.

Za jednu z nejpozoruhodnějších konferencí, které jsem v posledním desetiletí navštívila, považuji konferenci nazvanou *Prolomení ticha: čtení Virginie Woolf, Simone*

⁶ Narážka na Thákurův román *Domov a svět*, přeložený do češtiny Dušanem Zbavitelem.

⁷ Patří sem sedm států indické federace, největším z nich je Asám. Zejména v 80. letech 20. století zde v několika oblastech eskalovala separatistická hnutí, většinou s programy etnický vymezované suverenity. – Samostatným případem tenzí mezi „centrem“ a „periferií“ by byla situace jižní Indie (čtyři svazové státy), která měla až do koloniální doby s výjimkou poměrně krátkých období centralizace v podstatě odlišné dějiny.

*de Beauvoir a Ašapúrny Debí*⁸ (Calcutta University, 2009). Hlavním tématem, jak vyplývá i ze samotného názvu, bylo téma hlasu, které bylo teoreticky zkoumáno především (i když nejen) v rámci konceptů jednak „vlastního pokoje“, jednak androgynie podle Woolf, a dekonstruktivního přístupu k figuracím ženství podle de Beauvoir. Ty pak byly uplatňovány na reprezentace života žen v povídkách a románech Ašapúrny Debí. Za zmínku stojí, že k účastnicím konference patřily i dvě ženy, které jsou akademičkami i spisovatelkami, resp. básnířkami, a to předčasně zesnulá Mallika Sengupta (1960–2012) a Sanjukta Dasgupta (bývalá děkanka Fakulty anglofonních studií Kolkatské univerzity a dlouholetá vedoucí katedry Women's Studies). Obě se vždy otevřeně definovaly jako feministky. Zajímavé byly pro mě i jejich diskuse o jazyce tvorby – Mallika psala bengálsky a považovala to i za záležitost postkoloniálního protestu, Dasgupta píše anglicky a její tezí je, že angličtina už není „majetkem“ Angličanů, ale kosmopolitním prostředkem vyjadřování, který patří všem. Dasgupta byla i jednou z organizátorek konference a spolueditorkou stejnojmenného publikačního výstupu, rozšířeného o další příspěvky. Ve smyslu mezikulturních přesahů a průniků, intersekcionalně pojatých konceptů moci a ve smyslu osobních přístupů k otázce postkoloniálních identit v rámci vlastní tvorby pro mě byla tato konference, i neformální rozhovory na ni napojené, velkým přínosem právě v poznávání kulturních (a individuálních) jinakostí i blízkostí.

Pokud mohu shrnout a porovnat poznatky z konferencí, jichž jsem se účastnila, nevnímám zde nějakou zásadní změnu ve smyslu chronologickém, např. že by se konference z posledních let zřetelně lišily od těch z první dekády tisíciletí, ať už volbou tematiky, jejím uchopením či teoretickými zdroji. Tyto rozdíly byly v rámci jednotlivých akademických pracovišť spíše individuální, ovlivňované organizátory a organizátorkami i přístupem lidí v pozicích moci v místech, kde se akce konaly. V neposlední řadě zde působí i vlivy politické – současná vláda pravicově náboženské Indické lidové strany nepodporuje feministické diskursy nijak nadšeně. Z hlediska teoretického zázemí pro mě bylo zajímavé, že s teoreticky nejpropracovanějšími konferencemi jsem se setkávala na katedrách anglistiky; zde je ovšem třeba dodat, že tyto katedry v Indii velmi často fungují šířeji, mnohdy na pomezí oborů anglistiky a komparatistiky. Komparatistikou jsou však míněny především komparace mezi literaturou britskou či americkou a literaturami indickými, zároveň se tu do hloubky studují mezikulturní vztahy. Katedry bengalistiky (bengálština je pro mě z indických jazyků jediná plně dostupná)

⁸ Populární bengálská prozaička Ašapúrna Debí (1909–1995), nositelka několika literárních cen, proslula především příběhy žen, kde jsou zviditelňovány každodenní starosti, přání a touhy hrdinek. Do češtiny ji překládala Hana Preinhaelterová. Na rozdíl od své jmenovkyně Mahášvety Debí (1926–2016), která výrazně propojovala diskriminaci genderovou, kastovní i etnickou, byl Ašapúrny diskurs méně explicitně společensky kritický, natož radikální, byl ale velmi čtenářsky přístupný. Ašapúrna Debí velmi přispěla k tomu, aby se z tzv. obyčejného života žen stalo respektované literární téma.

se často hodně soustředí na textologii, literární vědu pojmají zejména jako literární historii a jako poetiku, výrazně méně jako teorii. Pokud jde o téma rovnoprávnosti žen a mužů (záměrně neříkám genderové rovnoprávnosti), otevřeně této myšlenky dnes už málokdo oponuje, ovšem to je deklarativní rovina. Také lze pozorovat rozdíly mezi oblastmi s liberálnější tradicí, k nimž lze řadit právě Bengálsko, a oblastmi tradičističtějšími, kde je diskurs zpravidla vyhocený – buď jednoznačně proemancipační, nebo pracuje s konceptem tradice jako přirozenosti. Co však lze říci myslím skutečně obecně, je, že téma rovnosti žen a mužů rozhodně není v Indii vnímáno jako zprofanované nebo přežité. Za příklad by zde mohly sloužit oslavy MDŽ, jež jsem zažila na Kolkatské univerzitě. Byl to nejen seminář o postavení žen v Indii, jehož se účastnili lidé z akademické i aktivistické sféry, ale velmi spontánní, radostná studentská událost, doprovázená happeningem, divadlem a neformálními diskusemi. Povzbudivé bylo i to, že publikum semináře tvořili ne pouze studentky, nejméně ze třetiny i studenti – a myšlenky rovnosti projevovali velké sympatie.

Multidisciplinární a intersekcionální výzvy. Zpráva ze Sedmé mezinárodní konference Community, Work and Family¹

Alena Křížková

Demografické změny, masová migrace, globální ekonomické a finanční trendy, nárůst nezaměstnanosti a prekérního zaměstnání, intenzifikace práce, technologický pokrok, nové potřeby a nová dynamika péče, rozpočtová omezení a úsporná politická opatření mohou mít závažné dlouhodobé dopady na jednotlivce, firmy a společnost jako celek, pokud nebudou náležitě zvládnuty. Poslední velká krize v tomto ohledu negativně ovlivnila kvalitu života mnoha lidí a domácností a odhalila, že samotné institucionální základy současných společností narušily rozvoj smysluplných vztahů mezi pracovní a nepracovní sférou, rozšířily nerovnosti, ohrožily sociální soudržnost a vedly k přílišné konzumaci sociálních, ekonomických a přírodních zdrojů. Cílem Sedmé mezinárodní konference „Community, Work and Family“ s podtitulem „A Time for Renewal: Developing a Sustainable Community, Work and Family Interface“ (Čas pro obnovu: Rozvíjení udržitelného propojování komunity, práce a rodiny), která se uskutečnila 25.–27. května 2017 v Miláně, bylo diskutovat o možnostech nového ustavování vztahů mezi rodinou, prací a komunitou s využitím komparativního a multidisciplinárního výzkumu.

¹ Zpráva byla zpracována v rámci projektu GA ČR (reg. č. 15-13766S).